

Berichten

Buitenland

Voor de Nederlandse agribusiness, jaargang 38, nummer 11, november 2012

De Oekraïense diervoederindustrie

Colofon

Berichten Buitenland is bestemd voor het Nederlandse agrarische bedrijfsleven en is een uitgave van de directie Europees Landbouwbeleid en Voedselzekerheid van het ministerie Economische Zaken, Landbouw & Innovatie. Het doel is informatieverstrekking over relevante ontwikkelingen op agrarisch handelsgebied, buitenlandse markten, handelsbemiddeling enzovoort. De landbouwafdelingen in het buitenland dragen in sterke mate bij aan de berichtgeving in dit blad.

Er wordt gedrukt op een chloorarme papiersoort, in een inktbesparend FM-raster. Er wordt verzonden in recyclebare sealbags.

Uitgever

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, Directie Europees Landbouwbeleid en Voedselzekerheid

Redactieadres

Redactie Berichten Buitenland
T.a.v. Sabine Hoff
Postbus 20401, 2500 EK Den Haag
Tel. +31 (0)70 378 52 59
E-mail s.h.hoff@minInv.nl

Informatie en abonnementen

Voor informatie over artikelen of een (gratis) abonnement kunt u contact opnemen met Marja Krijgsman-Disseldorp.

Tel.: +31 (0)70 378 40 64
Fax: +31 (0)70 378 61 23
E-mail: m.a.h.krijgsman@minInv.nl

Realisatie

JackieWorks/geschreven en gedrukt

Aan dit nummer werkten mee:

Ton van Arnhem, Peter Breedveld, Niek van Dijk, Martijn Homan, Hans van der Lee, Joost Oorthuizen, Jacqueline Rogers, Ellen van de Vrugt

Opmaak

Optima Forma bv, Voorburg

Druk

OBT bv, Den Haag
ISSN 0920 - 0975

De informatie, meningen en opinies in dit blad worden naar voren gebracht buiten verantwoordelijkheid van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen uit dit blad is alleen toegestaan onder vermelding als volgt: Berichten Buitenland, [maand/jaar], [pagina's].

Inhoudsopgave

Korte berichten	3
De Oekraïense diervoederindustrie	7
Kort graag	10
Hoogwaardiger consumptiepatronen in Noord-Afrika	12
Uit onverwachte hoek	15
Column	16
Doel intensivering contacten en samenwerking bereikt	18
Exportise	20
Naoogst	22
Grensverleggers	25
Activiteitenkalender 2012/2013	27

Korte berichten

AMERIKA

Argentinië

Landbouwrapad Buenos Aires

Rundvlees: wijziging quotum en daling export

De Argentijnse regering past de verdeling van het zogenoemde 'Hilton-quotum' aan. Binnen dit quotum mag zeer goede kwaliteit rundvlees onder een lager tarief de Europese Unie in. In het vervolg komen nog slechts 33 slachterijen (dit was: 77) in aanmerking om het quotum te vullen. Totale exportwaarde van het quotum bedraagt US \$ 480 miljoen. Verder is er meer ruimte voor in Argentinië gevestigde slachterijen van Braziliaanse origine: Marfrig, Quick Food (BrasilFoods) en JBS. Doel van de maatregel is om beter gebruik te maken van het quotum. De afgelopen vier jaar slaagde Argentinië er nooit in het gehele quotum van 30.000 ton te vullen. De totale Argentijnse rundvleesexport was in de eerste acht maanden van dit jaar met 80.500 ton de laagste van de afgelopen acht jaar, 26% lager dan over dezelfde periode in 2011. Het veel kleinere buurland Uruguay is Argentinië inmiddels gepasseerd als rundvleesexporteur.

Brazilië

Landbouwrapad Brasília

Verhoging invoerrechten

De Braziliaanse overheid heeft in september 2012 de invoerrechten op 100 producten van buiten de Mercosur verhoogd. Voor de agrosector gaat het vooral om verwerkte aardappelproducten, met een tarief van 25%. Misschien worden ook landbouwmachines getroffen door deze maatregel. Daarnaast kondigde minister Pimentel van Buitenlandse Handel en Ontwikkeling aan dat een tweede lijst met invoerrechtenverhogingen van nog eens 100 producten in voorbereiding is. Volgens Pimentel vallen deze verhogingen binnen het raamwerk van WTO-afspraken en is het geen protectionistische maatregel.

Chili

Landbouwrapad Buenos Aires

Kansen agro en food

Chili laat niets ongelegen om de ambitie te verwezenlijken om tot de top 10 agro-exporteurs ter wereld te gaan behoren, vooral met voedselproducten van hoge toegevoegde waarde. Eerder dit jaar is in de Chileense hoofdstad Santiago het International Centre of Excellence Wageningen UR/Chile geopend. Daarin doen Chileense bedrijven, kennisinstellingen en de nationale overheid onderzoek naar gezond, aantrekkelijke en duurzaam geproduceerde voeding. Het consortium wordt geleid door Wageningen UR. Daarnaast heeft Chili de deuren wijd openstaan voor investeerders in agro- en foodbedrijven, en zijn er 'private equity'-fondsen die zich speciaal richten op financiering in de voedingsmiddelenindustrie, zoals ECUS Capital in samenwerking met het Franse AXA. Daarnaast heeft de Chileense overheid een fonds van US \$ 11 miljoen om investeringen in voedseltechnologie te stimuleren. Meer info via de Landbouwrapad Buenos Aires: bue-Inv@minbuza.nl.

Verenigde Staten

Landbouwrapad Washington

Klonen

Gekloonde dieren zijn in de Verenigde Staten voornamelijk stieren, ten behoeve van de verkoop van hun sperma. Er lopen in de VS inmiddels meer dan een miljoen nakomelingen van gekloonde dieren rond, naar schatting van de Biotechnology Industry Organization (BIO). In 2009 was dit naar schatting meer dan 100.000. De VS gaf in het verleden aan dat

de klonen zelf buiten de productieketen konden worden gehouden. BIO geeft echter aan dat het registratiesysteem dat hiervoor bedoeld was, niet meer bestaat omdat er geen gebruik van werd gemaakt.

EUROPESE UNIE

Hongarije

Landbouwwaad Boedapest

Wijnoogst 2012 lager

De Hongaarse druivenoogst van dit jaar is vanwege de grote droogte teleurstellend. Normaal gesproken ligt de opbrengst van de Hongaarse wijnproductie rond de 3 miljoen hectoliter. De verwachting voor dit jaar is beduidend lager en wordt door producenten geschat op een productie van 1,8 miljoen hectoliter. De kwaliteit is wel erg goed. Gemiddeld is de wijnconsumptie in Hongarije jaarlijks 2,3 miljoen hectoliter voor interne consumptie en circa 0,5-0,7 miljoen hectoliter voor export. Hoewel de kwaliteit van de Hongaarse wijnen de afgelopen jaren sterk is verbeterd, verwacht men de komende jaren een toenemende import van buitenlandse wijnen. Die import zal grotendeels afkomstig zijn uit andere EU-landen. Verder komt circa 10-15% uit Chili, Zuid-Afrika en Australië.

Sanering vleessector

Drie Hongaarse bedrijven hebben bekendgemaakt te stoppen met het slachten van varkens en kalkoenen. Kapuvár Meat Bv (noordwesten van Hongarije) is al failliet verklaard en nu hebben de eigenaren van het traditioneel Hongaarse Gyula Meat Nv (zuidoosten van Hongarije) ook bekendgemaakt dat vanwege de forse daling van de omzet en de hoge slachtvarkensprijzen er geen financieringsmogelijkheden meer zijn. Ook de grootste kalkoenslachterij en kalkoenvleesverwerkingsbedrijf Saga Foods Nv (dochterbedrijf van de Engelse Bernard Matthews Group) heeft bekendgemaakt het bedrijf te herorganiseren. Dit betekent dat ze hun kalkoenfokkerij afstoten en de verouderde slachterij zullen sluiten. Het bedrijf houdt slechts de vleesverwerkende unit over. Het daarvoor benodigde vlees (5000 ton vlees per jaar) zal door het bedrijf worden ingekocht bij andere slachterijen. Saga Foods Nv produceerde vroeger 14.000 ton vlees per jaar voor verwerking, maar grotendeels voor verse verkoop. Door deze reorganisatie zullen circa 400 mensen hun baan verliezen.

Watertekort landbouw

Het Hongaarse areaal met irrigatie bedraagt in totaal 194.000 hectare, waarvan 151.000 akkerbouwland. 35.000 hectare betreft groente en de overblijvende 11.000 hectare fruit. 98,5% van de Hongaarse oppervlakte is afhankelijk van neerslag en slechts 1,5% is te irrigeren. Normaal gesproken zijn twee van de zeven teeltjaren extreem droog. Het jaar 2012 was het droogste jaar in de afgelopen 110 jaar. Met als gevolg dat slechts 50% van de 194.000 hectare geïrrigeerd kon worden. De akkerbouwopbrengsten waren dit jaar dan ook fors lager.

Tevens is een trend waarneembaar dat in de vegetatieperiode niet genoeg neerslag valt. Om deze reden wil de Hongaarse regering een strategisch plan uitwerken voor nationaal waterbeleid, irrigatie en aanpak van extreme droogte. De doelen zijn ambitieus, in de komende 15-20 jaar moet het areaal van irrigatie vergroot worden naar 2 miljoen hectare landbouwgrond. De Hongaarse overheid denkt aan een centrale aanpak en wil het merendeel van de financiering 2014-2020 uit de fondsen voor plattelandsontwikkeling in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid halen. Met het ruim € 160 miljoen kostende plan zal vooral worden ingezet op een verhoging van de wateropslagcapaciteit.

Oostenrijk

Landbouwrapad Boedapest

Lagere wijnproductie

Volgens de laatste ramingen van Statistik Austria, zal de Oostenrijkse wijnproductie dit jaar uitkomen op circa 2,1 miljoen hectoliter. Dat is rond 400.000 hectoliter minder dan het gemiddelde van de afgelopen vijf jaar. Belangrijke oorzaak voor de lagere wijnproductie is de strenge vorst in mei begin dit jaar, die vooral in Niederösterreich grote schade veroorzaakte op ruim 6.000 hectare. Ook in Steiermark en Wenen bleef de wijnproductie achter, terwijl in Burgenland juist een hogere opbrengst werd gerealiseerd. De smaak van de wijnen in 2012 wordt samengevat als goed en fruitig.

Verbod Amflora-aardappel

Het Oostenrijkse Gezondheidsministerie heeft in oktober het verbod op de teelt van de Amflora-aardappel in Oostenrijk met drie jaar verlengd, tot 30 november 2015. Het verbod omvat ook de teelt van aardappels die via kruising met deze aardappel geproduceerd zijn. In Oostenrijk bestaan twijfels over de veiligheid van de Amflora-aardappel, vooral vanwege de ingebouwde genen met antibioticaresistentie. Tot op heden is deze twijfel in de wetenschappelijke dialoog met de Europese Commissie en EFSA niet weggenomen. Aanvullend onderzoek van het Agentschap voor Gezondheid en Voedselveiligheid (AGES) en het Milieuagentschap (Umweltbundesamt) onderbouwt de Oostenrijkse twijfels.

Polen

Landbouwrapad Warschau

Koeien met miltvuur

In totaal 36 koeien die uit Slowakije zijn geïmporteerd, zijn geïsoleerd in een slachthuis in de regio Nowy Sącz, wegens een mogelijk besmetting met miltvuur. Drie koeien bleken daadwerkelijk besmet. Er is geen risico van verdere besmetting, aldus de veterinaire autoriteiten. De ontdekking kwam een maand eerder dan de officiële constatering van miltvuur in het Slowaakse oorsprongsgebied zelf.

Verhoging graanexport

Dit seizoen wordt een grotere export van granen uit Polen verwacht. De recente graanoogst was vrij hoog. De maïsproductie ligt veel hoger dan in 2011. De afgelopen jaren overschreed de Poolse graanexport de 1,4 miljoen ton. Voor dit seizoen wordt 2,2 miljoen ton voorspeld evenals een lagere import van 700.000-1 miljoen ton. Als gevolg hiervan zal het exportoverschot 2012-'13 de 1,2 miljoen ton bereiken.

Verenigd Koninkrijk

Landbouwrapad Londen

Uitvoeroffensief agrofoodsector

Owen Paterson, de Britse Landbouwminister, zal een aantal handelsmissies leiden, onder andere naar China, om de export van Britse levensmiddelen een impuls te geven. De Britse regering hecht veel belang aan de groei van de plattelandseconomie en daarin speelt de agrofoodsector, de grootste industriële sector in het Verenigd Koninkrijk, een grote rol. De Britse overheid werkt daarom ook aan de vermindering van de regeldruk voor de uitvoer van agrofoodproducten, die in het bijzonder de export door het mkb moet stimuleren.

Onzekerheid 'Red Tractor'-keurmerk

Het voortbestaan van het Britse keurmerk Red Tractor, waarmee de consument wordt verzekerd van de Britse herkomst van een product, is onzeker geworden na de aankondiging van Sainsbury's hiermee te willen stoppen. Nu nog hanteert Sainsbury's het keurmerk voor vlees, zuivel en verse groente en fruit. Sainsbury, de derde grootste Britse supermarkt met een Brits marktaandeel van 16,5% en een omzet van bijna € 25 miljard, zal het label in de komende twee jaar geheel uifaseren. De onderneming wil verwarring bij de consument voorkomen vanwege de wildgroei van keurmerken op

levensmiddelenverpakkingen. Voor de Britse primaire sector is het keurmerk een belangrijk wapen in de strijd tegen vaak goedkopere producten die zijn ingevoerd uit andere EU-landen. Thans voldoen rond 79.000 Britse boeren aan de eisen van het keurmerk.

Nieuwe voedingswaarde-etikettering

De Britse overheid wil volgend jaar op vrijwillige basis een nieuw en consistent systeem van voedingswaarde-etikettering invoeren op de voorkant van verpakkingen. Het nieuwe etiket zal de consument informeren over de vet-, suiker-, zout- en calorieënhoud, en zal bestaan uit een combinatie van een verkeerslichtensysteem, dagelijkse aanbevolen hoeveelheid, en een schaal van laag, gemiddeld en hoog gehalte. Over het ontwerp van het etiket zal de overheid dit najaar gesprekken voeren met het bedrijfsleven. De overheid heeft het vertrouwen dat de grote spelers het nieuwe systeem zullen invoeren, maar Nestlé en Kellogg's gaven al onmiddellijk aan niet te willen deelnemen.

OVERIG EUROPA

Servië

Landbouwwaad Belgrado

Telling agrarische sector

Tot 15 december 2012 vindt in Servië een agrarische telling plaats; de eerste sinds 1960. Rond de 800.000 boerenhuishoudens zullen worden meegenomen in deze telling. Naast boerderijen zullen ook agrarische ondernemers, bedrijven, coöperaties en andere relevante stakeholders meegenomen worden in het onderzoek. De vragenlijst die deel uitmaakt van deze dataverzameling is opgesteld in lijn met EU-voorschriften en de EU financiert ook de telling. De telling draagt bij aan een exacte verzameling van gegevens op agrarisch gebied in Servië: hoeveel mensen betrokken zijn bij de agrarische sector, hoeveel landbouwareaal beschikbaar is, de grootte van de veestapel, de stand van zaken van de machinerie, de grootte van biologische productie enzovoort. De verzamelde data zullen belangrijke informatie verschaffen voor toekomstige strategieën en agrarisch beleid.

Website Nederland-Servië

Nederlandse ondernemers die actief zijn in of plannen hebben voor ondernemerschap in Servië kunnen terecht op de website www.agribusiness-nl-srb.com. Op deze portal zijn de laatste ontwikkelingen tussen beide landen op agrarisch gebied na te lezen, er kan een profiel worden aangemaakt om zo informatie over diverse bedrijven op te vragen, en er is informatie te vinden over diverse (lopende) projecten.

Modernisering faciliteiten en bedrijfsprocessen

De Oekraïense diervoederindustrie

Vroeger stond 'de Oekraïne' bekend als 'de graanschuur van de Sovjet-Unie'. Graan is het belangrijkste ingrediënt van diervoeder. De sectoren pluimveevlees en varkensvlees groeiden het laatste decennium onstuimig en ontwikkelen zich nog steeds. Als gevolg hiervan is Oekraïne – na een forse dip de eerste tien jaar na de ineenstorting – opnieuw een centrum van diervoederproductie.

Vandaag de dag telt Oekraïne ongeveer 120 bedrijven die gespecialiseerd zijn in de productie van diervoeding. Van deze bedrijven zijn 40-45 volledig onafhankelijk, terwijl de overige deel uitmaken van verticaal geïntegreerde bedrijven in de pluimvee- of varkensindustrie. Deze laatste zijn goed voor 70% van de markt in veevoeder. De totale productiecapaciteit wordt geschat op 12-15 miljoen ton/jaar, maar de capaciteit wordt slechts voor de helft benut.

Graan is met een gehalte van gemiddeld 70% de belangrijkste component van de Oekraïense mengvoeders, gevolgd door oliehoudende zaden met 20%. De voederproductie wordt afgezet in de sectoren pluimvee (50%), varkens (20%) en overige (schapen, geiten, vis enzovoort, 30%).

Overzicht

In 2011 bedroeg de productie in Oekraïne circa 6,3 miljoen ton, een stijging van 15% ten opzichte van het voorgaande jaar. Analisten verwachten dat de productie in de komende jaren toeneemt door verdere investeringen door zowel lokale als buitenlandse veevoederfabrikanten.

De meerderheid van de productiefaciliteiten is gebouwd in 1970-1980; apparatuur en technologie is dus sterk verouderd. De laatste jaren wordt geïnvesteerd in modernisering van de installaties. Er is bij de oud-staatsbedrijven niet alleen behoefte aan vervanging van apparatuur, maar ook aan de wederopbouw van gebouwen en infrastructuur. Een goed voorbeeld is Mironovskiyi Hliboprodukt, thans een veelzijdig industrieel complex dat meerdere productiefaciliteiten voor voeder, een voor eiwit en graansilo's omvat.

Belangrijkste trends

Sinds 2009 is sprake van stabilisering en groei van de diervoederconsumptie als gevolg van de groeiende pluimveevlees- en varkensvleesindustrie. Tegelijk zien we verticale integratie van productiefaciliteiten voor diervoeder in grote producenten in genoemde sectoren. Er wordt alom geïnvesteerd in nieuwe productietechnologieën, wederopbouw en modernisering van oudere installaties, en het bouwen van nieuwe. Het productievolume van mengvoeders groeit en ook geheel nieuwe productiefaciliteiten en premixfabrieken worden actief. Het aandeel van eiwitten en additieven in mengvoeders neemt toe.

Buitenlandse aanwezigheid

Op dit moment zijn Franse, Oostenrijkse en Nederlandse bedrijven het actiefst in de levering van concentraten en additieven voor de productie van diervoeders (bijvoorbeeld La Roche, Aventis en Rhône-Poulenc Animal Nutrition uit Frankrijk, Nutrifeed en Agrifirm/Nuscience CHV Korm uit Nederland). De Oekraïens-Amerikaanse joint venture Kiev-Atlantic Ukraine werd opgericht in 1994. Vier jaar later nam het een geïntegreerd agrarisch centrum in gebruik, inclusief faciliteiten voor de productie van mengvoeders en additieven met een totale capaciteit van 85.000 ton/jaar aan krachtvoer en premixen. Circa tien jaar geleden startte het bedrijf met de productie van klein gegraneerde pellets, met gebruikmaking van onder andere Nederlandse apparatuur.

Konstanta-Agro in de Donjetskregio is een Oekraïens-Hongaarse joint venture in groenvoergewassen, en heeft meer dan US \$ 1,5 miljoen geïnvesteerd in modernisering van

zijn productiefaciliteit voor mengvoeder. De onderneming produceert complete voeding, eiwit-vitamine additieven en geconcentreerd mengvoer voor rundvee, varkens, pluimvee en vis.

De Nederlandse CJSC Theeuwes Holding Thegra Oekraïne Ltd is opgericht door Theeuwes Groep in 1997. Vijf jaar geleden opende dit bedrijf in Gajsin een nieuwe fabriek voor het verwerken van oliehoudende planten (soja, koolzaad, vlas) tot oliehoudend voeder, plantaardige oliën en 'soja extruder'. Plan is een jaarproductie van 55- à 60.000 ton. Er wordt ook bijna € 1 miljoen geïnvesteerd in een productiefaciliteit voor mengvoeder.

Het Amerikaanse Cargill heeft aangekondigd een voederfabriek te willen bouwen in de regio Kirovgrad, met een capaciteit van 50.000 ton/jaar. Geschatte investering hiervoor bedraagt US \$ 7 miljoen. Voornemen is om de gehele productie onder het merk Purina via een dealernetwerk aan lokale veehouderijen te verkopen. Hiervoor zouden de komende drie jaar 100 dealers in de gehele Oekraïne moeten worden geworven.

Andere buitenlandse investeerders hebben ook interesse in de Oekraïense expansie. Onder de potentiële investeerders zijn bedrijven uit Thailand, Duitsland, Tsjechië en Frankrijk.

Kansen

Voor de Nederlandse agribusiness liggen er allereerst kansen in het invoeren van moderne technologie, onder andere voor productie van vitamine-additieven. De apparatuur zelf, maar ook consultancy inclusief bedrijfsvoering. Ook het ontwikkelen van de kleine detailhandel van mengvoeder voor kleinere agrarische bedrijven biedt mogelijkheden. Circa 65% van de benodigde premixen en additieven wordt geïmporteerd; ook dat is een groeimarkt, gezien de doorgroeiende sectoren pluimveevlees en varkensvlees. Er is straks ook behoefte aan technologie voor afvalverwerking.

Verder liggen er kansen in de promotie en verkoopondersteuning van onafhankelijke producenten.

Hans van der Lee

Op basis van een (concept-)marktstudie over de Oekraïense diervoedersector door Tebodin, in opdracht van het ministerie van Economische Zaken.

Meer informatie, Evert-Jan Krajenbrink, Landbouwrapad Kiev, via kie-Inv@minbuza.nl.

Nuscience CHV Korm

Een dochteronderneming van Agrifirm (het vroegere CHV) is met groeiend succes actief in Oekraïne. John Vandenboorn, directeur van Nuscience CHV Korm: "Wij bedienen voornamelijk de varkenssector, met zogenoemde concentraten. Dat zijn proteïnesupplementen die op de boerderij door het graan – hoofdbestanddeel van het meeste voer – worden gemengd. De mengverhouding is dan 70% graan en 30% concentraat."

In de afgelopen twee jaar is 'zijn' onderneming sterk gegroeid. "Vorig jaar bracht een verdubbeling van de omzet ten opzichte van het jaar ervoor. Dat is het gevolg van een verandering in onze strategie. Sinds twee jaar richten wij ons meer op semi-professionele en professionele boerderijen. Die zijn moderner qua faciliteiten, bedrijfsvoering en management."

Kwaliteit is het belangrijkste verkoopargument, zegt Vandenboorn. "Kwaliteit op zich, maar ook nakomen wat je hebt afgesproken. Verder ondersteunen wij de boer in zijn bedrijfsmanagement door aanvullende kennis te leveren.

Onze mensen zijn een belangrijke factor in ons succes. Wij werken met Oekraïeners die voorheen in Denemarken in de varkenssector werkten. Die weten wat een varken is en spreken Engels. Sinds enige tijd is het voor hen moeilijker om daar een werkvergunning te

krijgen, dus zijn die in groten getale teruggekeerd. Het gaat om 20 sales managers, waarvan ik 10 het afgelopen jaar aangenomen heb.”

Als 'do's en don'ts' noemt Vandenboorn als eerste het aantrekken van een financieel betrouwbare partner. Daarnaast is het onontbeerlijk om zelf vrijwel het hele jaar in Oekraïne aanwezig te zijn. “Je moet niet denken dat je er komt met af en toe het vliegtuig pakken of zelfs geheel op afstand controleren. Zelf ben ik steeds acht weken hier en dan twee weken in Nederland.”

Gevraagd naar zijn grootste uitdaging de komende jaren, antwoordt hij: “De juiste mensen vinden”.

Kort graag

11 vragen aan Ton van Arnhem, Landbouwrapraad Berlijn

Het ministerie van EZ heeft ruim 50 afdelingen in evenzoveel landen. Elke maand maken we kennis met een van onze verre medewerkers.

1. Hoe bent u in dit werk terechtgekomen?

Al meer dan 25 jaar heb ik internationaal werk; een plaatsing in Berlijn is daar een mooie volgende fase in.

2. Wat zou iedereen moeten weten over uw werkgebied?

Dat Duitsland weliswaar onze grootste handelspartner voor agroproducten is, maar dat er nog veel kansen liggen voor verdere uitbreiding; dat geldt ook voor het midden- en kleinbedrijf en betreft zowel de verssector als de toeleverende industrie. Verder is van belang dat Duitsland ons land als een belangrijke voorloper op innovatief gebied ziet.

3. Wanneer denkt u 'dit is een mooie dag'?

Dat denk ik vrijwel iedere dag. Maar als we als landbouwafdeling Berlijn iets hebben kunnen betekenen voor de Nederlandse agrosector, dan is dat extra mooi.

4. Wat is uw grootste bron van ergernis?

Mensen met (voor)oordelen en daar overdreven fanatiek bij zijn.

5. Voor wie heeft u bewondering?

Fysiek leeft hij niet meer, maar je komt zijn erfenis dagelijks tegen in Berlijn: Willy Brandt. Een visionaire, maar realistische politicus en toentertijd belangrijk pleiter voor de Duitse eenheid. Hij vond ook dat een politicus de plicht heeft zijn volk de waarheid te zeggen, ook als die bitter is. Dat is denk ik nog steeds actueel.

6. Welke sector laat hier absoluut kansen liggen?

In Zuid-Duitsland (Beieren, Baden-Württemberg en Zuid-Hessen) zijn er nog kansen voor vrijwel alle sectoren. De meeste Nederlandse agro-export gaat nu naar de deelstaten net over de grens, maar de kansrijkste groeimogelijkheden liggen in Zuid-Duitsland, een gebied met de hoogste koopkracht en het hoogste inkomen per capita. De Zuid-Duitse markt vraagt wel een speciale benadering: samenwerking in de regio, groene logistiek, intensieve ketenbenadering en nog meer nadruk op duurzaamheid en duidelijk innovatieve aspecten. Met de topsectoren Tuinbouw & Uitgangsmateriaal en Agro & Food werken we momenteel aan een gezamenlijke aanpak.

7. Hoe staat het met duurzaam ondernemen in uw regio?

Dat is zeer belangrijk in Duitsland, want het werkt door in de perceptie van de consument. Duitsers zoeken bij duurzaamheid naar een balans tussen ecologische, economische en maatschappelijke aspecten.

8. Wat kan er op uw werkterrein beslist beter?

Een lastig aspect is de soms zeer onafhankelijke rol van de Duitse deelstaten, waardoor per regio bijvoorbeeld EU-regelgeving anders wordt vormgegeven.

9. Welk lokaal gerecht is uw favoriet?

Hét lokale gerecht is natuurlijk Currywurst, met een broodje of met patat. Dit gerecht wordt door alle lagen van de Berlijnse bevolking gegeten en zou daardoor een verbindende functie hebben. Er is zelfs een Currywurstmuseum en er is ook een biologische Currywurst, gemaakt van het Havelländer Apfelschwein uit Brandenburg.

10. Met wie zou u een avond op stap willen?

Met Joachim Rukwied, de nieuwe voorzitter van de Duitse boerenorganisatie DBV. Ik heb onlangs al een keer met hem geluncht en ik zou het gesprek graag voortzetten.

11. Wat is uw sleutelwoord voor de toekomst?

Twee woorden: positief realisme.

Voedselverwerking en retail in Marokko, Algerije en Tunesië

Hoogwaardiger consumptiepatronen in Noord-Afrika

Noord-Afrika kende de afgelopen tien jaar een gestage economische groei van rond 4% per jaar. Toch is de regio de laatste jaren vooral bekend om politieke turbulentie en revolutie. Deze situatie heeft de economieën in de regio niet altijd positief beïnvloed. Zo bestaat in Egypte nog veel onduidelijkheid over de toekomst van de nationale economie, evenals in Libië. In de rest van Noord-Afrika zet de groei onverminderd door.

In Noord-Afrika, met uitzondering van Egypte, blijft de economie ondanks de politieke turbulentie gestaag doorgroeien. Marokko, Algerije en Tunesië zijn hiervan goede voorbeelden. De revolutie in Tunesië heeft duidelijk haar sporen achtergelaten; toch is het land vrij snel over de resulterende economische dip heen gekomen.

Marokko, Algerije en Tunesië vormen gezamenlijk een markt van meer dan 80 miljoen consumenten. De geleidelijke economische groei in deze landen zorgt voor een groeiende middenklasse, waardoor een toenemende vraag ontstaat naar verwerkte producten en de retailsector steeds volwassener wordt. Dat blijkt wel uit de interesse die buitenlandse retailers hebben in de drie landen. Met name Franse toeleverende bedrijven en supermarkten vinden gemakkelijk hun weg naar deze landen. Nederlandse bedrijven zijn in deze sector echter opvallend vaak nog afwezig.

Deze ontwikkelingen en de nabijheid van deze markten tot Europa, zijn voor het ministerie van EZ reden geweest om Nyenrode Business Universiteit opdracht te geven onderzoek te doen naar de kansen en mogelijkheden in deze regio voor Nederlandse bedrijven in de voedselverwerkende industrie en toeleveranciers van machinerie voor voedselproductie.

Studie-opzet

Onder verantwoordelijkheid van professor Desiree van Gorp van Nyenrode zijn Norbert van der Straaten en Stephan Meijers het afgelopen voorjaar gestart met de uitvoering van de studie. Daarbij werd nauw samengewerkt met de ambassades in de drie landen. Daarnaast werd de hulp ingeschakeld van lokale experts met een grote kennis van de voedselmarkten in de drie landen. Tevens werd overlegd met FNLI, de brancheorganisatie voor de levensmiddelenindustrie, en GMV-FME, de brancheorganisatie voor producenten van voedselverwerkende machinerie. Dit om te zien hoe de inhoud van het rapport optimaal zou kunnen aansluiten bij de wensen van hun achterban.

Van der Straaten geeft aan: "Wij wilden een goed beeld schetsen van de huidige lokale voedselverwerkende industrie en moderne retailsector in Tunesië, Algerije en Marokko. Hiervoor hebben wij een uitgebreid onderzoek uitgevoerd onder de belangrijkste lokale producenten, om inzicht te krijgen in welke mate zij tevreden zijn over hun belangrijkste bedrijfsprocessen, en hun bereidwilligheid tot samenwerking met Nederlandse toeleveranciers van machines, technologie en ondersteunende diensten die deze processen kunnen optimaliseren. Hiervoor hebben we in de drie landen in totaal negen retailondernemingen geïnterviewd en 37 bedrijven uit de voedselverwerkende industrie."

Uitkomsten

Business Monitor International heeft becijferd dat de voedselconsumptie in Algerije, Marokko en Tunesië tot en met 2016 jaarlijks gemiddeld zal stijgen met respectievelijk 6,7%, 2,8% en 9,1%. De groeiende middenklasse zorgt voor een nieuwe groep moderne en bewuste consumenten, die voor een belangrijk deel verantwoordelijk zijn voor deze consumptiegroei. Voor deze moderne consument staan zaken als duurzame productie, voedselveiligheid en hygiëne steeds meer centraal.

Vanwege drukkere levenspatronen en de invloed van moderne media, verlegt deze consument haar consumptie steeds meer van primaire producten naar verwerkte producten

en gemaksvoeding. Vaak worden deze verwerkte en meer hoogwaardige voedingsproducten (nog) niet geproduceerd in deze landen, maar voor een groot deel geïmporteerd uit met name Europa.

De opkomende supermarkten in deze landen spelen een belangrijke rol in de afzet van producten. Supermarkten, en ook hypermarkten, zijn hier aan een grote opkomst bezig. Daar waar de marktpenetratie van de retail in Algerije nog vrij beperkt is (5%), is in Marokko en Tunesië het marktaandeel van supermarkten rond de respectievelijk 17 en 20%. In alle landen laten vooruitzichten zien dat een forse groei van het aantal supermarkten en hypermarkten zal plaatsvinden.

In Tunesië en Marokko zal genoemde import vooral bestaan uit producten van bekende A-merken en specifieke producten met een unieke toegevoegde waarde. Hierbij kan gedacht worden aan zoetwaren, frisdranken, koffie en zuivel. In Algerije zal de opbouw van lokale werkende voedselketens meer tijd vergen. De Algerijnse markt biedt daarom de komende jaren ook nog volop kansen voor de export van reguliere voedingsmiddelen en primaire producten.

Uiteraard is deze landen er veel aan gelegen om ook hun eigen voedselverwerkende industrie op te zetten, zeker gezien de sterk stijgende vraag. Los van enige mate van afschermen van de nationale markten voor import van verwerkte producten, komt dit aan de positieve kant tot uiting in stimuleringsprogramma's die investeringen mogelijk maken in lokale productiecapaciteit. Zo is Marokko sinds 2008 bezig met de uitvoering van het zogeheten Plan Maroc Vert. Dit beoogt een totaal aan investeringen in de agro- en foodsector in Marokko van maar liefst € 10,6 miljard.

Deze toenemende beschikbaarheid van financiering gaat gepaard met een toenemende interesse van ondernemers in de drie landen om hun productieprocessen te verbeteren. Het onderzoek van Nyenrode laat zien dat veel voedselproducenten in deze landen matig tevreden zijn met hun huidige bedrijfsprocessen en dat ze nog veel ruimte voor verbetering zien. De meeste bedrijven hebben aangegeven hierin graag te willen samenwerken met Nederlandse toeleveranciers. Dat is vooral het geval in Algerije. 95% van de ondervraagde voedselverwerkende bedrijven geeft aan graag in contact te treden met Nederlandse toeleveranciers. Per deelsector zit hier ook enig verschil in. Zo heeft de zuivelverwerkende sector in alle landen in de regio een ondercapaciteit, terwijl de vraag naar verwerkte zuivelproducten sterk toeneemt. Hier liggen dus grote kansen voor de leveranciers van bijvoorbeeld machines voor de kaasindustrie.

Reactie

Voor Inge Hardenberg, de nieuwe Landbouwwraad voor de regio, is het rapport een uitstekende binnenkomer. "Dit rapport biedt een mooie basis, waarop ik de komende vier jaar hoop te kunnen bouwen. Ik proef een dynamiek in de regio, kenmerkend na een bewogen periode. Dit biedt kansen voor onze bedrijven, waar wij als overheid een helpende hand in willen bieden." Deze energie werd tevens gevoeld tijdens de recente Midden-Oosten/Noord-Afrika bijeenkomst (MENA Challenge) die begin november door AgentschapNL/EVD werd georganiseerd. Meerdere bedrijven uit de voedselverwerkende industrie toonden hun eerste interesse in de regio. FNLI, GMV-FME en ook VBZ hebben het rapport ondertussen beschikbaar gesteld voor hun leden. Daarnaast zullen in de landen zelf de resultaten ook gepresenteerd worden, in het kader van de voortgaande dialoog over verdere samenwerking.

Niek van Dijk, directie Europees Landbouwbeleid en Voedselveiligheid

Geïnteresseerde bedrijven die willen reageren of een kopie van het rapport op willen vragen, kunnen contact opnemen met Niek van Dijk op n.s.vandijk@mineleni.nl.

Verwachte en gerealiseerde economische groei

	2010	2011	2012	2013
Marokko	3,7%	4,6%	4,5%	4,8%
Algerije	3,3%	2,8%	3,1%	4,2%
Tunesië	3,1%	-1,1%	2,5%	3,7%

Bron: www.africaneconomicoutlook.org

Nieuwe Landbouwrap

Vanaf 7 januari 2013 zal Inge Hardenberg aantreden als nieuwe Landbouwrap voor de landen Marokko, Algerije, Libië en Tunesië. Haar standplaats wordt de Nederlandse ambassade te Rabat, Marokko. Mevrouw Hardenberg werkte al vele jaren in internationale functies voor het voormalige ministerie van Landbouw. Zo was zij onder meer Landbouwrap in Washington en Wenen. De laatste acht jaar hield zij zich hoofdzakelijk vanuit Den Haag bezig met vraagstukken van veterinaire markttoegang.

Uit onverwachte hoek

Bloembollenleverancier van de wereld

Bloembollen veredelen is per definitie een duurzame tak van sport, zegt Jaco Leenen van het Voorhoutse bedrijf W.F. Leenen.

Het Voorhoutse bedrijf W.F. Leenen geldt als koploper op het gebied van energiebesparing in de bloembollenbranche. Bij de nieuwbouw van een groter bedrijfspand zijn het afgelopen jaar tal van energiebesparende maatregelen getroffen. "Je doet er natuurlijk alles aan om minder energie en minder water te verbruiken bij de productie", vertelt Jaco Leenen, één van de drie firmanten. "Daarmee maak je je bedrijf duurzamer, maar kostenbesparing is natuurlijk ook niet onbelangrijk."

Eén van de energiebesparende installaties in het bedrijf is een warmtekrachtkoppeling, waarbij restwarmte wordt gebruikt om elektriciteit op te wekken. Met die installatie wekt Leenen de helft van de stroom op, die het bedrijf gebruikt. Andere besparende maatregelen zijn een installatie voor warmteopslag en een speciaal ventilatiesysteem dat op slechts dertig procent van de stroom draait die andere installaties verbruiken.

Een van de kernactiviteiten van W.F. Leenen is het veredelen van bloembollen, en dat is volgens Jaco Leenen per definitie een duurzame activiteit. "Wij proberen nieuwe soorten te maken die resistent zijn tegen ziektes en parasieten, zodat je minder bestrijdingsmiddelen nodig hebt en we ontwikkelen nieuwe teelmogelijkheden die efficiënt en energiebesparend zijn", aldus Leenen, "Al lukt dat niet altijd. We willen altijd vooruit, en zijn in alle opzichten steeds gericht op innovatie."

W.F. Leenen onderscheidt zich van soortgelijke bedrijven, zegt Jaco Leenen, door de hele keten van veredelen, telen, kweken, behandelen, exporteren en distribueren in eigen handen te nemen. "Zo houden we van het begin tot het eind de regie."

Voorwaarde daarbij is wel dat W.F. Leenen unieke bloemsoorten blijft produceren. "We profiteren van de inspanningen van onze grootvader, die in de jaren vijftig van de vorige eeuw al bloembollen veredelde", legt Jaco Leenen uit. "De soorten die hij ontwikkelde, brengen wij nu op de markt. Op dezelfde manier zullen onze kinderen en kleinkinderen de soorten, die wij nu aan het veredelen zijn, kweken en op de markt brengen. Want veredelen is een proces van generaties."

Jaco Leenen is net terug van een reis naar Australië en Nieuw-Zeeland, waar landbouwers op contractbasis bloembollen, voornamelijk narcissen, kweken voor W.F. Leenen. Die bloembollen worden naar Nederland geëxporteerd, om van daaruit weer te worden verspreid naar bedrijven over de hele wereld.

"Dat is niet een heel erg duurzaam proces en de transportkosten zijn ook nog hoog", geeft Jaco Leenen toe. "Maar het is de enige manier om onze klanten het hele jaar door van bloembollen te kunnen voorzien. Landen als Australië en Nieuw-Zeeland zijn zelf geen bloembollen-exporterende landen, in die sector is Nederland een onmisbare schakel, vanwege de kennis en knowhow op het gebied van de behandeling en conservering van bloembollen."

Column

Joost Oorthuizen

Algemeen directeur Initiatief Duurzame Handel

Verduurzaming van thee

Op het gebied van duurzame agroproductie en handel kunnen we soms grote slagen slaan. De juiste condities moeten daarvoor aanwezig zijn, en de theeverduurzaming in Kenia is daarvan één voorbeeld. Kenia is de grootste exporteur van thee in de wereld, en de meeste thee die we in Europa drinken komt uit Kenia. Thee is het belangrijkste exportproduct van Kenia, en het levert meer op aan vreemde valuta dan de toerismesector. Er zijn maar liefst 600.000 kleine theeboeren in Kenia (een kwart voetbalveld per boer) en die zijn goed georganiseerd in de Kenyan Tea Development Authority, de KTDA. Een unicum in ontwikkelingslanden, vergelijkbaar met bijvoorbeeld enkele sterke melkcoöperaties in India, of de koffieorganisatie van Colombia. De theefabrieken zijn in handen van de boeren en zij kiezen het bestuur dat het management aanstelt.

Deze coöperatieve organisatie koopt groene thee van kleine boeren, verwerkt die tot zwarte thee en biedt die aan op de theeveiling van Mombasa. De tussenhandel heeft weinig kans, en er blijft weinig geld in de keten 'hangen': maar liefst 75% van de Mombasa-theeprijs komt terug bij de theeboer. In omliggende landen, waar de boeren geen controle hebben over de fabrieken, zie je dat boeren maar 25-40% van deze Mombasa-prijs ontvangen. En: als de KTDA winst maakt, keert ze die uit aan haar eigen boeren. Kortom, een prachtmodel.

In deze context is het goed boeren en innoveren. Innovatie is vijf jaar geleden begonnen via het ontwikkelen van een slimme 'farmer fieldschool'-methodologie, mede ontwikkeld door Wageningen Universiteit en gefinancierd door de Nederlandse ambassade, later door de Engelsen, en toen heeft mijn organisatie het programma verder helpen opschalen. In klasjes van 20 leren theeboeren op hun eigen veldjes betere pluk- en snoeitechnieken en dat verhoogt hun theeoogsten zowel in kwantiteit als kwaliteit, met een verbeterd inkomen als gevolg. Boeren proberen de nieuwe technieken zelf uit en ondervinden aan den lijve het verschil tussen de oude en nieuwe technieken en delen hun ervaringen met elkaar. Ook passen ze hun nieuw geleerde landbouwtechnieken toe op hun voedselgewassen zoals kool, yams, tomaten en wortelen. Dit levert hun betere oogsten op, ze gaan een deel van hun opbrengsten vermarkten en is dus goed voor de voedselzekerheid in de regio.

We hebben deze aanpak kunnen koppelen aan duurzaamheidcertificering. Samen met de KTDA, Rainforest Alliance-certificering en Unilever hebben we de laatste jaren deze aanpak kunnen uitrollen over Kenia. Door certificering krijgen verbeteringen in het veld ook marktwaarde voor grote merken als Lipton, en zijn zulke merken daarom ook meer bereid om mee te investeren in het begin van de keten. Nu al zijn enkele honderdduizenden boeren gecertificeerd.

Recent onderzoek van Wageningen Universiteit toont aan dat deze combinatie van training en certificering loont. Boeren die een jaar lang, eenmaal per week deze school hebben doorlopen en Rainforest Alliance gecertificeerd zijn, presteren het beste op zowel duurzaamheid (minder pesticidegebruik, beter watermanagement, beter kunstmestgebruik) als op inkomensverbetering.

Door de kracht van de KTDA, de marktkracht van de grote merken en de innovatieve aanpak verwachten we dat in enkele jaren alle KTDA-boeren duurzaam gecertificeerd zijn. Dat is echt heel bijzonder en is nog nergens ter wereld vertoond. Ook is het de bedoeling dat over twee jaar het systeem zichzelf kan bedruipen en geen extern donorgeld meer nodig heeft. KTDA heeft de methodiek en de certificering dan volledig in haar eigen organisatie opgenomen, en verhaalt de meerkosten voor certificering op haar eindklanten. Een schoolvoorbeeld van duurzame ontwikkelingssamenwerking en buitenlandse handel. Als de juiste condities aanwezig zijn, kun je veel bereiken!

Landbouwfdeling Praag 1998-2012

Doel intensivering contacten en samenwerking bereikt

De landbouwfdeling Praag, verantwoordelijk voor Tsjechië en Slowakije, heeft op 31 oktober 2012 definitief het licht uitgedaan op de zolder van de Nederlandse ambassade waar de afdeling was gehuisvest. Gedurende 14 jaar was de afdeling het bedrijfsleven, ngo's en Tsjechische of Slowaakse overheidsinstellingen van dienst. 'Praag' is nu onderdeel geworden van de lange geschiedenis van de Nederlandse 'agrarische vertegenwoordiging' in het buitenland.

In 1998 startte de landbouwfdeling Praag. Natuurlijk was het niet de eerste kennismaking van de Nederlandse overheid met de landbouwsector in de Tsjechische en Slowaakse Republieken. Al vele jaren werden vanuit Wenen, maar ook Den Haag, contacten onderhouden met het toenmalige Tsjecho-Slowakije en later de twee zelfstandige landen.

Gedachten over samenwerking werden uitgewerkt in de landbouwwerkgroep, die in de jaren tachtig van de vorige eeuw werd opgericht. In dit officiële forum overlegden Nederlandse landbouwvertegenwoordigers onder leiding van de directeur VAAP (directie Verwerking Afzet Agrarisch Product) van het toenmalige ministerie van Landbouw en vertegenwoordigers vanuit de Tsjecho-Slowaakse overheid/bedrijfsleven over intensieve samenwerking binnen agribusiness en overheid.

In deze periode waren handelsbelemmeringen op veterinaire maar ook fytosanitaire terrein belangrijke onderwerpen van gesprek. Tsjecho-Slowakije behoorde, zoals bekend, in die jaren tot de 'staatshandelslanden'. Zo was een landbouwwerkgroep waar beide overheden afspraken maakten belangrijk voor de Nederlandse agribusiness, die zelf met de staatshandelsorganisaties handel kon drijven, maar die bij het oplossen van problemen en identificeren van kansen meestal afhankelijk was van enige hulp van de Nederlandse overheid. De grens was in die periode nog een reële barrière tussen de EU en deze landen.

Tsjechië en Slowakije gingen begin jaren negentig, eerst samen maar vanaf 1993 ieder voor zich, op zoek naar wegen om de nieuw verworven vrijheid op economisch en politiek terrein in te vullen. Ook Nederland stak een helpende hand uit, door assistentie via praktisch gerichte projecten in landbouw en (ontwikkeling van) natuur. Het Programma Samenwerking Oost-Europa (PSO) en het EU-programma MATRA werden hiervoor ingezet.

PSO, was in het begin een zeer flexibel programma, gemanaged door het ministerie van Economische Zaken/DG-BEB. Het gaf de agrarische sector evenals het ministerie van Landbouw ruimte om in te spelen op de kansen voor beide partijen. Veel projecten hebben bijgedragen aan het positieve beeld van de Nederlandse landbouw in beide landen. Een voorbeeldboerderij voor de melkveehouderij in Nitra was een van de meest in het oog springende voorbeelden. Naast een praktisch voorbeeld was het project verbonden met de Landbouw Universiteit van Nitra voor onderzoek en opleiding. Het verzorgen van klauwen is een van de onderwerpen die hier werd onderwezen aan boeren uit de omgeving en studenten. Nu staat deze methode aldaar bekend als 'de Hollandse methode', mede door de vele cursussen van Veepro. De samenwerking op natuur kreeg onder andere gezicht door hulp aan de vogelbescherming, nu een zeer gerespecteerde en invloedrijke ngo.

Met de aanstaande toetreding van Tsjechië en Slowakije tot de Europese Unie, nam eind jaren negentig de behoefte toe aan het intensiveren van de contacten. De vestiging van een landbouwfdeling op de Nederlandse ambassade in Praag was één van de belangrijke middelen die hiervoor werden ingezet. In deze periode was er veel om over te praten, te discussiëren en ook om van mening te verschillen. Veel tijd werd gestoken in het (proberen) te begrijpen van elkaars situatie; de situatie in Tsjechië en Slowakije, maar ook die in de EU en Nederland.

Actie was beleidsinhoudelijk en bij activiteiten van agribusiness of ngo's het kernwoord. Met de ministeries van Landbouw in beide landen werd intensief samengewerkt bij de aanpassing van 'het landbouwdossier' aan de Europese wet- en regelgeving. Een voorbeeld is het gemeenschappelijk werken van Tsjechische parlementariërs en Nederlanders aan wetgeving voor dierenwelzijn of - na de toetreding - de assistentie bij de voorbereiding op het eerste voorzitterschap van de EU. Een nieuwe klus voor de Tsjechen, die ze goed volbrachten, ondanks politieke strubbelingen. Of gesprekken met agrarische ngo's, om ook hier een omslag teweeg te brengen: van 'de overheid moet het oplossen' naar 'de markt is wat ons succes bepaalt'.

De activiteiten ter ondersteuning van de Tsjechische agrosector vroegen veel aandacht en ook hier werden successen geboekt, zoals de hulp aan de groentesector, iets wat nog altijd veel wordt genoemd door Tsjechen. Nederland hielp de Tsjechische bond van groentetelers om op vier plaatsen een voorlichter te plaatsen. Deze voorlichters werden in Nederland opgeleid en ondersteunden zowel grote als kleine Tsjechische bedrijven bij de omschakeling van een plan- naar een markteconomie.

De Nederlandse zaadsector profiteert hier nog altijd van. Het aantal bedrijven dat zich gevestigd heeft, is relatief beperkt. Maar dit komt vooral door de beperkte markt van beide landen, handel blijft het belangrijkste.

Een bedrijf dat vanaf begin jaren negentig aanwezig is, is Ahold met de supermarktketen Albert! Maar ook een aantal primaire bedrijven is opgestart, zowel in de veehouderij als in de akkerbouw en er volgen nog steeds, zij het mondjesmaat, nieuwe. Natuurlijk zijn er ook enkele Tsjechisch-Nederlandse samenwerkingsverbanden, waarvan ARBOEKO een mooi voorbeeld is.

Tijden veranderen en relaties ontwikkelen zich verder. Tsjechië en Slowakije zijn gewaardeerde leden binnen de Europese Unie. Veel contacten op niveau van overheid, bedrijfsleven en/of ngo's vinden plaats in Brussel of gewoon via de mail, telefoon of sociale media. We weten elkaar steeds gemakkelijker te vinden om ideeën uit te wisselen, oplossingen voor knelpunten te zoeken of allianties te smeden.

Met gepaste trots kijkt de laatste bezetting van de landbouwafdeling Praag terug. Het doel waarvoor het werd opgericht, is bereikt: intensivering van contacten en samenwerking. Sluiten is eigenlijk niet het goede woord, zoals blijkt uit vele bijdragen in het herinneringsboekje dat is gemaakt. Beter is vast te stellen dat de gecreëerde samenwerking en contacten op eigen benen kunnen staan.

Ellen van de Vrugt, oud-Landbouwwraad Praag

Medewerkers van de landbouwafdeling Praag 1998-2012

Landbouwwraad

1999-2002 Riëks Clevering

2002-2007 Patricia de Vries – van Loon

2007-2012 Ellen van de Vrugt

Administratief Medewerker

1998-2002 Wendy Hoekstra

2002-2005 Carla Stoet- Teunissen

2005-2011 Branka Secur

Agricultural Assistant

1998-2012 Marek Soph

Exportise

Estlandse turf

Nick van de Griendt vertrok naar Estland om daar een oer-Hollands product te importeren: ondernemingszin en werklust. In ruil daarvoor krijgt Nederland Estlandse turf terug.

Nick van de Griendt vertegenwoordigt de vijfde generatie Van de Griendt in de verving. Hij is een nazaat van de Van de Griendt die destijds in Nederland de Peel en de veenkoloniën in Drenthe heeft ontgonnen. Veen wordt tegenwoordig in Nederland vooral gebruikt door de potgrondindustrie. Goede potgrond bestaat voor het belangrijkste deel uit turf, aangevuld met kalk- en meststoffen en zaken als kokos, klei of schors.

“Het samenstellen van die potgrond is net chemie”, zegt Van de Griendt. “Het mengen en samenstellen luistert heel nauw en de turf moet heel zuiver zijn. De schepen, vrachtwagens en containers waarin ze wordt vervoerd, moeten brandschoon zijn. Als er bijvoorbeeld eerder graan in is vervoerd, en er mengen zich graankorrels met de turf, dan zit een kweker straks met potgrond waar graanhalmen uit groeien.”

Waarmee Van de Griendt maar wil zeggen: het is bepaald geen dom werk, veengrond afgraven en met scheepsladingen naar de importeurs in West Europa vervoeren. Verven is een vak. “Daar heb ik mijn hele leven in gezeten, en daar zal ik me de rest van mijn leven – ik ben nu 56 – ook wel mee bezig blijven houden.”

Maar de veenvoorraden in Nederland zijn uitgeput, dus moest Van de Griendt op zoek naar nieuwe gebieden, in het buitenland. In Estland kocht hij een veenwinningsbedrijf op. Althans, veenontginning was slechts één van de takken van sport waarmee dit voormalige staatsbedrijf zich bezighield. Het bedrijf hield zich ook bezig met staalconstructie, transport, brandstoffenhandel, bloemenverkoop, drukkerij, horeca en nog zo wat activiteiten.

“Het bedrijf was geprivatiseerd en gekocht door iemand die er begin jaren negentig al het geld uithaalde en het weer doorverkocht”, vertelt Van de Griendt. Die kocht het weer over en stootte alle voor hem branchevreemde activiteiten af, behalve de veenontginning. “Het veengebied, en nu heb ik het over een gebied van honderden voetbalvelden groot, had een slechte waterhuishouding en zat vol onkruid. Bovendien bestond het personeel vooral uit zware drinkers. Weinig mensen zagen nog heil in het bedrijf.”

Hij maakte schoon schip en begon met een kleine ploeg aan de wederopbouw ervan. “Dat duurde vijf jaar. We hebben wegen en sloten voor de afwatering gerenoveerd. Daarna hebben we een tweede gebied, dat nog helemaal onontgonnen was, gereedgemaakt voor de winning. Pas zeven jaar na aanvang van de werkzaamheden, waarbij ook nieuwe wegen en vele kilometers sloten zijn aangelegd om het gebied te ontwateren, kwam het tot de eerste goede productie.”

Nu is het bedrijf, Kraver genaamd, helemaal gezond, en één van de belangrijkste leveranciers van hoge kwaliteit turf aan de potgrondbedrijven ten behoeve van de professionele tuinbouw. “Onlangs heb ik het bedrijf verkocht aan één van onze grootste klanten, die me heeft gevraagd het bedrijf te blijven leiden.” Daar stemde Van de Griendt mee in. “Daarnaast doe ik er iets leuks bij: kunst van turf. Mijn partner, Dioni ten Busschen, is beeldend kunstenaar, en ze maakt sinds een tijdje sculpturen van turf. We hebben turf zo bewerkt dat het een kneedbare massa wordt, en zo krijgt je iets dat na droging vanuit de verte wel iets op brons lijkt.”

En voor een indruk van die creatieve toepassing van turf kunt u terecht op de site www.peatart.com.

De exportise van: Nick van der Griendt
Functie: directeur
Bedrijf: Kraver
Sector: turf voor potgrond

Naoogst

African Development Bank: kansen in topsector Agro & Food

In 2011 investeerde de Afrikaanse Ontwikkelingsbank (AfDB) ruim € 171 miljoen in de agrosector. Nederlandse bedrijven halen nog weinig opdrachten van de AfDB binnen. Agentschap NL heeft daarom een dossier opgesteld waarin de kansen worden benoemd. De landbouwsector staat centraal in de missie van AfDB om de armoede te verminderen en de Bank ondersteunt zijn regionale lidstaten om deze sector op een duurzame manier te laten groeien.

De AfDB-strategie voor de landbouwsector bestaat uit ontwikkeling van de landbouwinfrastructuur en stimulering van duurzame natuurlijke bronnen. Er lopen bij de AfDB meer dan 100 projecten in de sector landbouw. Zowel voor consultants als aanbieders van goederen en werken zijn relevante projecten te vinden. De AfDB geeft zelf aan dat Nederlandse kansen vooral liggen in het uitvoeren van innovatieve, technisch hoogwaardige projecten en producten.

Als u interesse heeft in specifieke informatie over een specifiek land en/of sector binnen de AfDB kan Agentschap NL een marktscan uitvoeren. Voor andere vragen en advies over AfDB-projecten en de juiste contactpersonen kunt u terecht bij: Mark Reichwein, Adviseur AfDB, 088 602 8060 of mark.reichwein@agentschapnl.nl; of Arthur van Leeuwen, Adviseur VN (achtervang AfDB), zelfde telefoonnummer of arthur.vanleeuwen@agentschapnl.nl.

Kansrijk Brazilië

Door een overvloed aan land, water en zon is Brazilië zeer geschikt voor landbouw. De agrarische sector draagt een kwart bij aan het bruto binnenlands product en is goed voor 30% van de werkgelegenheid. Brazilië is voor veel agrarische producten (een van) de grootste producent(en) ter wereld, met name suiker, soja, maïs, pluimveevlees, rundvlees, koffie, sinaasappelsap, hout en cellulose.

In veel van deze producten met bulkvolume en lagere waarde is Brazilië de grootste exporteur ter wereld. De totale exportwaarde in 2011 bedroeg ruim € 72 miljard, Rotterdam is de derde bestemming. Desondanks is het overgrote deel van de productie (gemiddeld tweederde tot driekwart) bestemd voor de (sterk groeiende) interne markt.

Omdat nog vele miljoenen hectares land beschikbaar zijn, grote stukken land intensiever gebruikt kunnen worden (met name de rundvleesproductie is nog zeer extensief) en zoet water ruim voorhanden is, zal de landbouwproductie de komende jaren verder toenemen. Verduurzaming van agroketens is daarbij van cruciaal belang. Diverse Braziliaanse agrobédrijven hebben een vestiging in Nederland, zoals Cutrale (sinaasappelsap), BrasilFoods (vlees) en Grupo Maggi (soja). De complexe wet- en regelgeving rondom de import van dierlijke en plantaardige producten (sanitaire en fytosanitaire maatregelen) leidt vaak tot een non-tarifaire belemmering. Bovendien wordt de wet- en regelgeving frequent aangepast. Hoewel voor veel producten wel handel plaatsvindt, zou de Nederlandse export aanzienlijk groter zijn als regels minder complex en de communicatie door de Braziliaanse overheid meer adequaat zouden zijn.

Brazilië is een groot land, met een eigen cultuur van zakendoen, waardoor informatieverstrekking aan nieuwkomers op de markt belangrijk is. Veel Brazilianen spreken echter geen Engels en websites zijn vaak in het Portugees. De mate van bureaucratie is hoog.

Door relatief lage kosten van de productiefactoren grond en arbeid, is Brazilië concurrerend in veel agrarische producten. De kansen voor Nederland liggen vooral aan het begin van de

keten (veevoer, dierlijke genetica en zaden) en aan het eind van de keten (machines voor ver-/bewerking in de voedselverwerkende industrie). In die laatste groep hebben lokale producenten van machines substantiële voordelen. Verder verandert de toenemende koopkracht de consumptiepatronen, met onder andere hogere kwaliteitseisen, waardoor er kansen zijn voor export van producten in het luxe segment.

Meer informatie: Patricia de Vries-van Loon, Landbouwrapad Brasília, via bra-Inv@minbuza.nl.

Achtergrond: droogte Hongarije

Binnen de Hongaarse landbouw is akkerbouw de belangrijkste agrarische activiteit, met jaarlijks een flink productieoverschot. Van de 5,8 miljoen hectare landbouwgrond wordt bijna 3 miljoen hectare gebruikt voor graanteelt. 40% daarvan is tarwe, 40% maïs en de rest gerst, koolzaad en zonnebloemen. De zelfvoorzieningsgraad ligt doorgaans rond de 170%, waarbij het merendeel wordt geëxporteerd naar de omliggende landen. Het aandeel van akkerbouw in de bruto output van de landbouw is ten koste van de veehouderij inmiddels gestegen tot 65% (tien jaar geleden was dit nog 50/50). Belangrijkste oorzaken van deze groei zijn de EU-toeslagen, investeringssubsidies in graanopslag, goede stijgende outputprijzen en de slechte financiële situatie van de veehouderij.

De afgelopen jaren waren de ontwikkelingen in de graansector rooskleurig. Schaalvergroting en efficiency zetten door en inmiddels beschikken circa 1250 bedrijven over 5000 of meer hectare. Door hen is de afgelopen jaren volop geïnvesteerd in droog- en opslagfaciliteiten. Het gedachtegoed van agrologistiek (combineren van meerdere vervoersmodaliteiten) lijkt daarbij helaas niet leidend geweest te zijn. Veel graansilo's liggen dicht bij de graanvelden, maar ver weg van spoor- of waterverbindingen. Dit zal ongetwijfeld samenhangen met de kwaliteit van spoor en water. Zo wordt de Donau als onbetrouwbaar gezien door de soms hoge, maar vaak te lage waterstanden. Kleine en middelgrote bedrijven zijn vaak aangewezen op publieke of opslagfaciliteiten van de graanverwerkende industrie.

De totale graanproductie bedraagt normaliter 13 à 14 miljoen ton. De opbrengst per hectare ligt in Hongarije lager dan het EU-gemiddelde. Bij tarwe is dat 4,5 ton/hectare; bij maïs 6 à 7 ton/hectare. Maar de opbrengsten in 2012 worden geteisterd door droogte.

In feite is de kiem voor de slechte opbrengst gelegd in het droge najaar van 2011. Het zaaien van tarwe en koolzaad vond plaats in zeer droge grond. De koude en droge winter heeft ervoor gezorgd dat een groot deel van het koolzaadareaal al voortijdig is omgeploegd (plusminus 80.000 hectare). Inmiddels is duidelijk dat de koolzaadopbrengst in 2012 zo'n 28% lager is dan in 2011. De tarweopbrengst is in 2012 uitgekomen op circa 4 miljoen ton, iets lager dan in 2011. Daar staat tegenover dat de kwaliteit dit jaar erg goed was.

Maïsoopbrengst dramatisch

Door de droge winter is in 2012 beduidend meer maïs ingezaaid (bijna 1,3 miljoen hectare). Hoewel de maïs aanvankelijk goed opkwam, leidden de extreem droge maanden juni en juli ertoe dat de opbrengsten veel lager zullen uitvallen. Experts houden rekening met 50 tot 60% minder maïsoopbrengst dan in 2011. Per regio kan dit overigens sterk verschillen; met name Centraal-Hongarije is zwaar getroffen. De totale maïsoopbrengst voor 2012 wordt inmiddels geschat op 3,5 à 4,5 miljoen ton. Een forse schadepost voor veel akkerbouwers.

Het binnenlands gebruik ligt in Hongarije momenteel op het laatst genoemde niveau. De komende jaren zal dit door gereedkomende investeringen in de productie van bioethanol oplopen tot 5 miljoen ton. Met de verwachte maïsoopbrengst voor 2012 zou Hongarije dus zomaar opeens een netto importeur kunnen worden. Dit zal de toch al wankele positie van de veehouderij en investeringen in de productie van bioethanol en biodiesel onder druk zetten.

Het bestaande fonds voor oogstschade zal met een huidige omvang van circa € 28 miljoen ontoereikend blijken te zijn voor de ontstane situatie. De schade wordt geschat op rond € 700 miljoen. De mogelijkheden voor de overheid zijn beperkt. Het ministerie zet wel in op vergroting van het schadefonds, onduidelijk is echter hoe dit gefinancierd moet worden. Verder zullen bedrijfstoelagen eerder uitbetaald worden en worden via de Hongaarse ontwikkelingsbank extra middelen vrijgemaakt voor de financiering van werkkapitaal.

Kansen maïszaad

De sterke vraag naar maïs onder de huidige hoge prijzen zorgt ook voor een toename van de vraag naar maïszaad. Vanwege de GGO-vrije status en goede omstandigheden voor productie in Hongarije, is het land voor de wereldwijd opererende zaadconcerns interessant voor zaadvermeerdering. Van de Europese zaadproductie voor maïs bevindt zich 22% (34.000 hectare) in Hongarije. Door de droogte zal ook de oogst van maïszaad fors tegenvallen.

Meer informatie: Martijn Homan, Landbouwraad Boedapest, via bdp-Inv@minbuza.nl.

Grensverleggers

Het is geen vlees, het is geen vis, het is Beeter

Duurzaam en gezond en nog lekker ook. Dat lijkt te mooi om waar te zijn. Toch is het zo: drie innovatieve ondernemers veroveren de wereld met 'het meest veelzijdige stukje alternatief voor vlees en vis'.

Het heet 'Beeter' en de makers noemen het 'het meest veelzijdige stukje alternatief voor vlees en vis'. Frank Giezen, Jeroen Willemsen en Wouter Jansen zijn de oprichters van het bedrijf Ojah. Zes jaar geleden bedachten ze een proces om plantaardige eiwitten te 'textureren'.

Willemsen legt uit: "Frank Giezen was opgeleid in de polymeertechnologie, hij had al een eigen innovatiebedrijf, Top b.v. Polymeren kun je verwerken tot verschillende soorten kunststoffen door de bouwstenen onder hoge temperaturen en grote druk over elkaar heen te bewegen. 'Afschuiven' noemen ze dat. Zo krijg je harde en zachte kunststoffen, elke variatie die je wilt."

"Giezen besloot om dezelfde techniek toe te passen op plantaardige eiwitten en ontdekte dat je zo inderdaad de structuur van eiwitten kunt veranderen, en een product kunt maken dat qua mondgevoel lijkt op kip of konijn, of varkensvlees of zelfs vis."

Het principe is simpel: er wordt plantaardig meel met water gemengd, dat wordt gekneed, gekookt en geperst. Het resultaat heet Beeter en wordt als ingrediënt geleverd aan bedrijven die er hun eigen product van maken. Het Haagse bedrijf De Vegetarische Slager, bijvoorbeeld, maakte er een vegetarische palingsalade mee die zo lekker is dat het er winnaar van Smaakvol 2012 mee werd, vakprijs voor het lekkerste product van Nederlandse bodem.

Ook Ojah zelf werd dit jaar bekroond, en wel met een eerste plaats op de MKB Innovatie Top 100, een initiatief van Syntens Innovatiecentrum, NL Octrooicentrum, Mercedes Benz en NRC Handelsblad. Volgens de jury kan Ojah met Beeter qua smaak concurreren met echt vlees.

"We hebben nooit geprobeerd kip na te bootsen", zegt Willemsen, "Ik denk ook dat we ons daarin onderscheiden van wetenschappelijk gedreven ontwikkelaars van vleesvervangers. Het gaat ons om een product dat lekker smaakt, er lekker uitziet en waar je lekkere dingen mee kunt maken. En blijkbaar associëren consumenten het met vlees, met gevogelte, hoor ik vaak, maar ook wel met andere soorten vlees."

Alle kanten kun je op met Beeter. "Je kunt er schnitzel van maken of shoarma, of gerookte 'spek'blokjes, filetlapjes, enzovoort", aldus Willemsen.

Producten die van Beeter zijn gemaakt, zijn te koop in de grote supermarkten als Jumbo en C1000. "Je herkent ze aan ons Beeter.nl-logo op de verpakking. Het is een kwaliteitsstempel en een manier om het verhaal achter het product te vertellen."

Er zit, naast ondernemingszin, ook idealisme achter Beeter. "We willen het mensen makkelijker maken om af en toe eens een dag geen vlees of vis te eten", zegt Willemsen. "Maar vlees is lekker, dus dat is best moeilijk. Daarom hebben we geprobeerd om iets te maken dat net zo lekker is als vlees, of zelfs lekkerder."

Beeter is honderd procent plantaardig en glutenvrij. Het past in een gevarieerd dieet, want het is eiwitrijk, vezelrijk, vetarm en met nul procent cholesterol. Ojah exporteert het product al naar Duitsland en België, en "toevallig is onlangs een eerste zeecontainer vol Beeter verscheept naar de andere kant van de wereld", aldus Willemsen. Daar wil hij verder geen details over kwijt. Hoe dan ook: niet slecht, om in zes jaar tijd de wereld te veroveren én te verbeteren, met een product dat tot voor kort niet eens bestond.

Activiteitenkalender 2012/2013

Onderstaande activiteiten zijn op alfabetische volgorde gerangschikt per regio en per land

AZIË/OCEANIË

China

20-26 januari

Handelsmissie groente- en fruitketen

Inlichtingen uitvoering

GMV • arthur.vernooij@fme.nl

Inlichtingen markt

Landbouwwraad • pek-lnv@minbuza.nl

India

12-19 januari

Handelsmissie toeleveranciers voedings- en genotmiddelenindustrie

Inlichtingen uitvoering

GMV • arthur.vernooij@fme.nl

Inlichtingen markt

Landbouwwraad • nde-lnv@minbuza.nl

Vietnam

10-14 maart

Inlichtingen uitvoering

NVCC • mvanbommel@nchnl.nl

Inlichtingen markt

Landbouwwraad • han-lnv@minbuza.nl

EUROPESE UNIE

België

18-19 december

Handelsmissie bio-based materials en aanverwante producten

Inlichtingen uitvoering

tom.vansteenkiste@nkvk.be

Inlichtingen markt

Landbouwwraad • bru-lnv@minbuza.nl

Frankrijk

26-30 januari

Holland Paviljoen tijdens SIRHA (voedingsmiddelen vakbeurs)

Inlichtingen uitvoering

Phaff • cm@phaff.com

Inlichtingen markt

Landbouwwraad • par-lnv@minbuza.nl

OVERIG EUROPA

Oekraïne

12-14 februari

Holland Paviljoen tijdens InterAgro (landbouwbrede vakbeurs)

Inlichtingen uitvoering

Ministerie van EZ

Inlichtingen markt

Landbouwwraad • c.e.m.vandenboom@mineleni.nl

Lezersonderzoek Berichten Buitenland

Graag evalueren wij periodiek hoe u Berichten Buitenland waardeert. De techniek schrijdt voort: een uitnodiging voor deelname aan het lezersonderzoek ontvangt u tegenwoordig per e-mail. Wij nodigen u van harte uit deel te nemen aan het onderzoek en zijn erg benieuwd naar uw mening.

Wilt u deelnemen? Stuur dan een e-mail naar berichtenbuitenland@gmail.com met daarin de volgende informatie: uw bedrijfsnaam, de naam van degene die namens uw bedrijf meedoet, het mailadres waarop u de uitnodiging wenst te ontvangen.

Aan de hand van de resultaten hopen wij tot een tijdschrift te komen dat nog beter aansluit bij de doelgroep en de gewenste informatie verschaft.